

Het archief van de priorij Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove te Waarschoot, later te Gent (1445-1796) en zijn mogelijkheden voor de historiografie

Marc HAEGEMAN

Men kan niet zeggen dat al veel aandacht naar de priorij van Waarschoot is uitgegaan. Kenmerkend voor het gebrek aan interesse is dat tot voor kort het archief van dit Cisterciënzerklooster in het Rijksarchief Gent (verder afgekort RAG) bewaard werd onder de citeertitel "Abdij van Waarschoot", een lapsus die toe te schrijven is aan de enigszins verwarde klasseringsijver van de Franse Domeinadministratie op het einde van de 18de eeuw¹. De weinige bijdragen gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove beperken zich dan nog voornamelijk tot het feitenrelaas. Weliswaar beschikt men dankzij de uiteenzetting van Achiel De Vos in het *Monasticon belge* over een goed historisch overzicht², doch afgezien daarvan moet de geïnteresseerde al naar Frans De Potter teruggrijpen³. Vanuit de enge "histoire événementielle"-

---

¹ Zie : M. HAEGEMAN, *Inventaris van het Archief van de Priorij van Waarschoot*, onuitg. lic. verh. Vrije Universiteit Brussel, 1990, pp 18-19. Deze inventaris werd bij het Algemeen Rijksarchief ingediend met het oog op publikatie. De verwijzingen in dit artikel hebben betrekking op de onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

² A. DE VOS, *Prieuré de Notre-Dame Ten Hove à Waarschoot, plus tard à Gand*, in : *Monasticon belge*, VII, Province de la Flandre Orientale, vol 3, Liège, 1980, pp 271-286.

³ Zie : F. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd tot heden*, dl VIII, Gent 1901, pp. 260-270; of F. DE POTTER & J. BROECKAERT, *Geschiedenis van de Gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen*, 1ste reeks, Arrondissement Gent, dl 7, Gent, 1865, pp. 76-101. L. & J. HYE-DE CROM, *Abbaye de Waarschoot et dépendances à Gand*, Gent, 1899, vergenoegden zich met de vertaling van het werk van De Potter. Oppervlakkig door het opzet van het boek is : J.-M. CANIVEZ, *L'Ordre de Cîteaux en Belgique des origines (1132) au XXe siècle. Aperçu d'histoire monastique*, Forges-Lez-Chimay, 1926. Voor de geschiedenis van de priorij voor de verplaatsing naar Gent (midden 17de eeuw) : A. CASSIMAN, *Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove of de priorij van Waarschoot*, in : *Appeltjes van het Meetjesland*, I, 1949, pp. 11-26. Beperkt en niet altijd even nauwkeurig is tenslotte : P. VERHAEGEN, *Le Prieuré Gantois de Waarschoot*, in : *Apollo. Chronique des Beaux-Arts*, 15 oct. 1942, pp. 6-10.

MARC HAEGEMAN

optiek levert de geschiedenis van deze kleinschalige kloostergemeenschap dan ook nauwelijks uitschieters. Eén van de weinige keren dat Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove als het ware Europees nieuws werd, was toen een monnik op het einde van de 17de eeuw heel wat deining veroorzaakte door met allesbehalve pieuze bijbedoelingen zijn overste valselijk van Jansenisme te beschuldigen, zowat de enige episode die een paar detailstudies uitlokte⁴.

Daarenboven is het opvallend dat de bestaande bijdragen in hoofdzaak steunen op een vrij beperkt gedeelte van het bewaarde kloosterarchief. Gelet op de invalshoek van de vorsers is het evenwel logisch te noemen dat hun aandacht niet verder reikte dan de historiografische werken (kroniek en memorieboek) en de oorkonden in verband met de oprichting van de priorij. Men ontkomt met andere woorden niet aan de indruk dat de mogelijkheden van dit kloosterarchief nog moeten worden benut.

Dit artikel wil dan ook in eerste instantie een overzicht verschaffen van het beschikbare bronnenmateriaal. De inventarisatie van het priorij-archief⁵ gaf de gelegenheid om de voorhanden documenten door te lichten en naar waarde te schatten. Anderzijds leverde de beschrijving van de archiefbescheiden gegevens inzake de archiefvormer op die in het kader van de inventaris, welke enkel en alleen de toegankelijkheid van het archief beoogt, niet steeds een plaats vonden. Het is niet de bedoeling hier de geschiedenis van de priorij te herschrijven, doch in deze bijdrage zullen een aantal thema's, die in de bestaande historiografie niet aan de orde komen, summier worden uitgewerkt in de hoop nader onderzoek te bevorderen.

Ieder historisch onderzoek grijpt terug naar de bron. Hiermee wil ik geen open deur intrappen, doch slechts het volgende aanstippen. Een archief biedt een verzameling van bronnen, met tal van gegevens betreffende de geschiedenis van de archiefvormer, i.c. het klooster van Waarschoot. De waarde van een archief voor het historisch onderzoek steekt echter voor een groot deel in de mogelijkheden die het biedt om dat ene onderzoeksobject te overstijgen en andere topics, niet noodzakelijk nog verband houdend met de archiefvormer, te belichten. Dat een archief oorspronkelijk niet met het oog op de historiografie, maar enkel en alleen ten dienste van de archiefvormer tot stand kwam, blijkt in dit opzicht paradoxaal genoeg de vorser te bevoordelen. In dit overzicht van het archief van Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove wordt

---

⁴ L. CEYSSENS, *Het Jansenisme van Johannes Richart, prior van het Cisterciënzer klooster van Waarschoot te Gent (1675-1691)*, in : Cîteaux in de Nederlanden, IV, 1953, pp. 5-28, 77-100 (overigens een zeer degelijke studie); D. VERSTRAETE, *Ruzie in het klooster te Waarschoot*, in: Vrij Maldegem, nr. 19, Maldegem, 1972.

⁵ M. HAEGEMAN, *op. cit.*

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

bijgevolg ook aandacht besteed aan zijn mogelijkheden voor onderzoek buiten het kader van de archiefvormer.

Het lijkt nuttig er vooraf op te wijzen dat men hier te maken heeft met een hoogst onvolledig bewaard archief, wat uiteraard de mogelijkheden van het onderzoek beperkt, vooral dan inzake de archiefvormer zelf. Een brand op het einde van de 15de eeuw, de verwoesting van het klooster door de Gentse Calvinisten in 1580, de Franse bezetting culminerend in de opheffing van de gemeenschap en de confiscatie van de documenten in 1796, zijn slechts de gekende feiten die voor de huidige toestand van het archief in rekening kunnen worden gebracht. Ironisch is overigens dat - zoals wel meer werd vastgesteld - de monniken zelf hebben bijgedragen tot het verlies van hun archief, door het uit veiligheidsoverwegingen uiteen te halen in de hoop een confiscatie door de Franse Domeinadministratie te voorkomen⁶. Het archief van de priorij was duidelijk reeds voor de opheffing in september 1796 door de kloosterlingen verspreid geworden en naar veiliger oorden gebracht, vermits de eerste inventaris opgemaakt door de directie van de Nationale Domeinen in het Schelde-departement in diezelfde maand melding maakt van welgeteld 28 archiefbescheiden⁷. Zelfs wanneer men weet dat de Fransen voornamelijk uit waren op archivalia die inzicht in het vermogen van het klooster konden verschaffen, is dit een opmerkelijk gering aantal. Achteraf wist de Domeinadministratie nog gedeelten van het archief te recupereren met het oog op zijn schifting⁸. Weliswaar is het bij vernietiging op papier gebleven, maar

---

⁶ L. VAN MEERBEECK, *Les fonds ecclésiastiques aux Archives de l'Etat*, in: Archief- en Bibliotheekwezen in België, extranummer 1, *Religieuze archieven en bibliotheken in België*, Brussel, 1968, p 104. Een interessante reconstructie van een door de geestelijken zelf verspreid kloosterarchief, vindt men in: G. VENNEN, *Het archief van de Munsterabdij te Roermond in de negentiende eeuw*, in: *Nederlands Archievenblad*, 93, 1989, pp. 64-75. Men vergelijkte met de lotgevallen van de archieven van de abdijen van Ename en Boudelo: M. NUJTTENS, *Inventaris van het archief van de abdij van Ename*, Brussel, 1980, pp. 7-8; C. VLEESCHAUWERS, *Het archief van de abdij van Boudelo te Sinaai-Waas en te Gent*, deel II, *Regesten der oorkonden*, band 1, Brussel 1983, pp. 15 e.v.

⁷ RAG, *Archief van het Schelde-departement*, 2180/10 (17 september 1796): deze "inventaire des titres et papiers" vermeldt hoofdzakelijk akten van verpachting.

⁸ *Inventaire des titres et papiers provenant de la ci-devant abbaye de Waerschoot à Gand* vermeldt 104 nummers. De stukken werden er op grond van hun inhoud gegroepeerd in de gebruikelijke afdelingen "domaniaux", "ordre judiciaire", "histoire", "progrès des arts" en "rebut". Gezien zijn opzet is deze inventaris te situeren na de wet van 26 oktober 1796 (of 5 brumaire jaar V, in onze gewesten van kracht op 6 november 1796 of 16 brumaire jaar V), die zowel de centralisatie als het selecteren ter vernietiging van de archieven voorschreef. Deze *Inventaire* werd ingebonden in de Franstalige

de aanvullingen door het Rijksarchief in de loop van de 19de en 20ste eeuw hebben het kloosterarchief toch niet meer in zijn geheel hersteld.

Hoeveel er precies verloren ging valt bij gebrek aan een inventaris of overzicht van het archief van voor de komst der Fransen niet te bepalen. Algemeen kan men stellen dat de 17de en 18de eeuw het best gedocumenteerd zijn. Behalve oorkonden (de oudste dateert van 1312), die dankzij een aparte opberging de ergste calamiteiten hebben overleefd⁹, zijn er vrijwel geen archiefstukken van voor deze eeuwen bewaard gebleven. Enkele sterk beschadigde uittreksels uit 16de-eeuwse cijnsboeken en een heel wanordelijk cartularium van omstreeks 1500 vormen hierop gelukkige uitzonderingen¹⁰.

Toch vertoont ook het 17de- en 18de-eeuwse archief grote lacunes, zoals b.v. in de boekhouding : er zijn slechts een handvol rekeningen en omzeggens geen registers uit de 18de eeuw¹¹ en uit interne verwijzingen blijkt dat de registers uit de 17de eeuw indertijd talrijker waren dan nu¹². Van één of meer cartularia bestaan thans nog enkel de sporen op oorkonden¹³. En van de resoluties van het convent tenslotte is slechts één katern uit 1695-1712 behouden. Het ware ondenkbaar dat alleen in die periode de besluiten werden opgetekend¹⁴.

Het archief van de priorij wordt zoals gezegd bewaard in het RAG. Dit is evenwel niet de enige bronnenverzameling die de onderzoeker ter beschikking staat. Instellingen die op de een of andere manier met Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove in contact kwamen, bezitten in hun archieven stukken die aanvullende informatie over het klooster kunnen bevatten. Een opsomming van de elders

handschriftelijke inventaris van het einde der 19de eeuw en is terug te vinden als nummer 0 (!) in de leeszaalinventaris nr. 38 van het RAG.

⁹ Een onderzoek van de 18de-eeuwse ordening van het archief maakte duidelijk dat de archiefvormer zijn charters gescheiden van de rest van zijn archief bewaarde. De privileges en eigendomsbewijzen borg hij op in "scrinia" of charterkasten, terwijl de overige documenten in loketkasten werden gerangschikt, zie : M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 24-45 en Idem, *De inventarisatie van het archief van de priorij Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove te Waarschoot, later te Gent (1445-1796)*, in : J. BAERTEN, F. SCHEELINGS, J. VERHELST (eds.), *Archiefinitiatie(f) - Archiefproblemen en -oplossingen*, Brussel, 1991, pp. 25-32.

¹⁰ RAG, *Archief van de Priorij van Waarschoot*, nrs 1, 285-287 (voortaan afgekort : RAG, *Archief...Waarschoot*).

¹¹ *Ibidem*, nrs 495, 505-513.

¹² Kwitanties uit de tweede helft der 17de eeuw verwijzen b.v. naar een "liber sylvarium", een "liber utensilium", een "liber fabricque" en een "liber bassecurie", zie : RAG, *Archief van de Priorij van Waarschoot*, nrs 567, 573.

¹³ Dorsale notities op de oorkonden wijzen op een registratie verschillend van het bewaarde cartularium (RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 1), zie : M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp. 29-41.

¹⁴ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 2.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

bewaarde documenten vindt men in het *Monasticon*¹⁵. Het nu volgende overzicht heeft enkel betrekking op de archivalia beschikbaar in het RAG.

In de Centrale Bibliotheek van de Gentse Rijksuniversiteit werden enkele boeken uit de voormalige kloosterbibliotheek ondergebracht¹⁶.

Essentieel voor het feitenrelaas van de archiefvormer zijn de kroniek en het memorieboek van de priorij, beide begonnen door Judocus Van der Cruycken, van 1695 tot 1706 prior van Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove¹⁷.

In de Latijnse kroniek of de "*Historia chronologica Monasterii Beatae Mariae de Waerschoot*" gaat Van der Cruycken terug tot 1419, dus bijna dertig jaar voor de oprichting van de priorij, en beschrijft het wedervaren van het klooster tot in zijn eigen tijd¹⁸. Voor de reconstructie van de gebeurtenissen in de vroegere eeuwen baseerde hij zich op stukken uit het kloosterarchief (akten van oprichting, statuten, privileges, koop- en transportakten), meteen een buitenkans om de auteur te controleren. De toekomstige prior was duidelijk niet altijd even nauwkeurig. Zo kon de priorij onmogelijk op 23 april 1499 afgebrand zijn, vermits op die datum door Filips de Schone toestemming tot de heropbouw werd gegeven¹⁹. Overigens gaven ook moderne auteurs door deze passage kritiekloos voor goede munt aan te nemen de laat-middeleeuwse communicatiemedia wat al te veel krediet²⁰. De precieze datum van de brand is niet bekend, doch moet blijkens de akte van de vorst in de burgeroorlog van 1482-92 gesitueerd worden.

De kroniekschrijver hield daarenboven geen rekening met de Paasstyl, hetgeen vooral de reconstructie van de chronologie betreffende de stichting van het klooster parten heeft gespeeld. Moderne vorsers blijken hier immers andermaal blindelings in het geschreven woord te hebben geloofd (cf. infra).

Het memorieboek van de priorij²¹ kan geconsulteerd worden voor de jaren 1690 tot 1792. Het bevat gegevens betreffende goederentransacties, geschillen en processen waarin het klooster betrokken was. Door de aantekeningen over

¹⁵ A. DE VOS, *op. cit.*, pp 272-273.

¹⁶ Zie : Hs. 113, 212, 259, 357, 1287, 3796 in de Centrale Bibliotheek van de Gentse Rijksuniversiteit; vgl A. DE VOS, *op. cit.*, p 274.

¹⁷ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 677, 678.

¹⁸ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 677 : werd in 1672 op verzoek van prior Jan Richart (1672-1695) door Judocus Van der Cruycken geschreven. Achteraf werd de kroniek op onregelmatige tijdstippen aangevuld, tot een jaar na het overlijden van Van der Cruycken.

¹⁹ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 677, f°9, vgl. nr 358 (23 april 1499).

²⁰ A. DE VOS, *op. cit.*, p 276.

²¹ RAG, *Archief ... Waarschoot*, nr 678 : "Memorieboek van het clooster van Waerschoot tsoert den 1en januarius 1690". Begonnen door Van der Cruycken, na 1706 voortgezet door prior Leo Cambier tot 1767 en door prior Ludovicus Wauters tot 1796 (op grond van identificatie der handschriften).

MARC HAEGEMAN

leden van de gemeenschap (intrede, professie, wijding, overlijden) is dit memorieboek ook een belangrijke bron voor de kloosterbevolking in de 18de eeuw.

Aanvullende informatie voor een deel van de 18de eeuw, meer bepaald 1741-67, vindt men in het dagboek van de administrateur van de priorij Charles Beydens (1723-66), doorspekt met tal van faits divers van in en om het klooster²².

Naast deze historiografische werken kan men voor de geschiedenis van de archiefvormer terecht in een aantal afdelingen van het priorijarchief stricto sensu.

Allereerst dienen de archivalia aangeduid die niet op één specifiek onderwerp betrekking hebben, de zo geheten "Stukken van algemene aard" in de inventaris²³. Meer bepaald het reeds vermelde cartularium uit de late 15de of vroege 16de eeuw, dat zijn waarde hoofdzakelijk dankt aan de afschriften van stukken in verband met de oprichting van het klooster, die niet altijd in origineel tot ons kwamen²⁴.

Uniek in dit archief is zoals gezegd de katern met resoluties van het convent, aangevat ten tijde van prior Judocus Van der Cruycken en met onderwerpen variërend van de intrede en de professie van kloosterleden tot problemen in verband met het goederenbeheer²⁵.

Uit de 17de en 18de eeuw bleef een groot aantal brieven bewaard, ontvangen door de priors²⁶. Deze stukken werden - wellicht mede door de slordige ordening uit de late 19de eeuw²⁷ - nog nooit in het onderzoek naar de priorij betrokken.

In de tweede plaats bieden de stukken gegroepeerd in de rubriek A : "Stichting, organisatie en privileges van de priorij" de nodige gegevens inzake het kader waarin Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove werd opgericht (toestemming van kerkelijke en wereldlijke overheid, statuten, schenkingen en privileges)²⁸.

Dat, ten derde, de boekhouding ook heel wat mogelijkheden biedt voor de reconstructie van het feitenrelaas is wel minder vanzelfsprekend. De journalen

---

²² RAG, *Archief... Waarschoot*, nr 680. Charles Beydens was volgens het Memorieboek afkomstig van Aalst en overleed in de priorij op 16 maart 1766. Zijn dagboek werd reeds sedert 1 december 1759 aangevuld door prior Cambier tot 5 april 1767 (identificatie der handschriften).

²³ M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 62-64.

²⁴ R.A.G, *Archief ... Waarschoot*, nr 1, f°12-21, f°40-41 (van de moderne doorlopende nummering). Voor de structuur van dit cartularium, zie : M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 32-37.

²⁵ *Ibidem*, nr 2.

²⁶ *Ibidem*, nrs 3-97 (1596-1796) inkomende briefwisseling; de uitgaande briefwisseling is veel minder talrijk bewaard, nrs 98-108 (1591-1766).

²⁷ M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 21-24.

²⁸ R.A.G, *Archief... Waarschoot*, nrs 112-130.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

en manualen uit de tweede helft van de 17de eeuw, waarin de priors eigenhandig en vaak uiterst gedetailleerd de kloosterfinanciën bijhielden, vormen eveneens een nog te ontginnen aanvulling op de louter historiografische werken²⁹.

Uiteraard kan de boekhouding nog voor andere doeleinden dan een reconstructie van de feiten aangeboord worden. De registers bevatten o.a. de sommen die de monniken over hadden voor de minstbedeelden en laten de priorij van een minder bekende zijde zien. Dat b.v. in april 1660 aan de voorzitter van de Raad van Vlaanderen twee "busselkens" asperges werden gepresenteerd (overigens een courante praktijk), hoeft geen verdere uitleg wanneer men weet dat de priorij op datzelfde ogenblik in een proces gewikkeld was³⁰. Grappig is ook te vernemen dat in juli 1661 het overlijden van een medebroeder aanleiding gaf tot een allesbehalve karige maaltijd³¹. De toevallige bewaring van een groot aantal hulpdagboeken van de keuken en de bakkerij uit de 18de eeuw levert een concreet beeld van de eetgewoonten in een Cisterciënzerklooster³².

Wellicht is de boekhouding door een te beperkte bewaring minder geschikt voor een studie van de eigenlijke kloosterfinanciën, althans niet voor langdurige periodes (cf. infra). Wel beschikt men voor de 18de eeuw over een serie rekeningen, waaronder een tweetal opgemaakt telkens na het overlijden van de prior en bestemd voor de centrale overheid. Hiermee kan men vrij snel een kijk op de financiële situatie van de priorij krijgen, zij het voor een eerder korte periode³³. Voor vroeger eeuwen zijn gelijkaardige bronnen niet bewaard, met uitzondering van een rekening uit 1619-1621³⁴. De registers uit de 17de eeuw belichten elk slechts een gedeelte van de kloosterfinanciën.

De boekhouding is tenslotte een bron die toelaat het beperkte kader van de archiefvormer te doorbreken. In de 17de-eeuwse registers komen b.v. zowel de honoraria voor de "visiten" van een "doctor in medicinen"³⁵, als de

---

²⁹ *Ibidem*, nrs 496, 498, 499, 501. Vermits dit voorval ook de priorij in de kosten stak, wordt b.v. de visitatie van de Cisterciënzerkloosters in het Gentse door de abt van Cîteaux Claude Vaussin in het najaar van 1663 uitvoerig in de boekhouding behandeld (*Ibidem*, nr 499, november 1663).

³⁰ *Ibidem*, nr 499, april 1660.

³¹ *Ibidem*, nr 499, juli 1661.

³² *Ibidem*, nrs 444-477.

³³ *Ibidem*, nrs 505-513 : rekeningen (1749-1759) van Charles Beydens, procurator en ontvanger van de priorij. Nrs 514 en 515 zijn rekeningen van alle inkomsten en lasten van de priorij, respectievelijk opgemaakt na het overlijden van prior Cambier (1768) en van prior Wauters (1792). In 1795 werd een gelijkaardige rekening opgemaakt op bevel van de Franse Republiek (nr 516).

³⁴ *Ibidem*, nr 504.

³⁵ *Ibidem*, nr 499, augustus 1661.

MARC HAEGEMAN

daglonen van een metsersknaap³⁶ voor. De nauwkeurige aantekeningen van prior Jan Watervliet (1645-71) (met data, prijzen en lonen) bieden mogelijkheden voor een kwantitatieve benadering.

Bij wijze van illustratie kan hier even uitvoeriger worden ingegaan op de mogelijkheden van de boekhoudkundige stukken voor een reconstructie van de interne organisatie in de priorij, een onderwerp dat in de bestaande historiografie zelfs niet wordt gesuggereerd. Door de onvolledige bewaring moet de focus noodgedwongen worden gericht op twee periodes uit de geschiedenis van het klooster : de tweede helft van de 17de en de tweede helft van de 18de eeuw.

Uit de registers begonnen tijdens het prioraat van Jan Watervliet (1645-1671) blijkt dat de prior persoonlijk inkomsten en uitgaven bijhield³⁷. Hij noteerde de financiële verrichtingen uiterst gedetailleerd in chronologische orde, telde ze onderaan ieder folio samen en berekende maandelijks het totaal. Het saldo werd daarentegen niet bepaald. Watervliet legde voor verschillende zaken een afzonderlijk journaal aan : bewaard bleven die voor de keuken; voor het onderhoud van gebouwen en meubilair; voor kleding, huisraad, gezondheid, reizen, proceskosten en zielzorg; en tenslotte voor karweien. Zoals hoger reeds aangestipt kan uit interne verwijzingen worden afgeleid dat nog andere registers hebben bestaan³⁸.

Opmerkelijk is dat een groot aantal van de posten in deze journalen van de prior betrekking hebben op verrichtingen van andere kloosterlingen. In het journaal van inkomsten en uitgaven voor karweien duikt b.v. regelmatig de volgende vermelding op : "Tnavolghende is verleijdt bij damp Gabriel Page van A tot B, tzijdert den [datum] tot ende met den [datum] daernaer...", waarop diens uitgaven volgen³⁹. In de overige journalen van Watervliet wordt hetzelfde vastgesteld.

De prior hield ook een journaal bij, waarin hij de wekelijkse bedragen noteerde die hij aan een of meer leden van de priorij ter beschikking stelde ter vergoeding van alledaagse aankopen en onkosten⁴⁰. Indien men mag afgaan op een hulpdagboek van inkomsten en uitgaven van de keuken dat uit deze periode bewaard bleef⁴¹, dan hielden deze "administrateurs" zelf nauwgezet hun financiële transacties bij. In het genoemde hulpdagboek b.v. bestaan de inkomsten uitsluitend uit de wekelijkse voorzieningen door de prior, terwijl

---

³⁶ *Ibidem*, nr 498, april 1652.

³⁷ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 490-493, 496-502.

³⁸ Zie noot 12.

³⁹ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 501 : van juli 1645, augustus 1645, etc. tot oktober 1651 wordt Gabriel Page vermeld; daarna worden sommen besteed aan Pierre Du Corron.

⁴⁰ *Ibidem*, nr 502.

⁴¹ *Ibidem*, nr 444.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

de uitgaven in rubrieken gegroepeerd werden (vlees, vis, wijn, brood, groenten, etc.) en vervolgens chronologisch aangevuld. De totaaluitgaven werden door de prior in zijn journaal van uitgaven en inkomsten voor de keuken overgeboekt⁴². Het totaal aan onkosten van de keuken in de periode september 1664-juli 1665 b.v. vindt men terug in het journaal van Watervliet in de maand juli 1665⁴³. Waarschijnlijk vormde de rekening van de administrateur een tussenschakel. Er is met name een rekening van Gabriel Page wegens het beheer van de keuken in 1668 bewaard⁴⁴, doch van datzelfde jaar is geen hulpdagboek voorhanden. Toch kan de volgorde van het functioneren als volgt schematisch worden voorgesteld :

ADMINISTRATEUR	Hulpdagboek
<hr/>	Rekening
PRIOR	Journaal
	(Algemene rekening)

Dit deels hypothetische schema is gebaseerd op de stukken in verband met het beheer van de keuken. Of dit ook voor andere soorten van uitgaven geldt, of er niet één maar meerdere personen belast waren met het goederenbeheer van het klooster, is bij gebrek aan bronnen niet zeker. De aantekeningen in de journalen van Watervliet lijken wel te wijzen op een verdeling van de uitgaven naar soort, maar beheerd door één en dezelfde administrateur, die waarschijnlijk voor iedere categorie (zoals de prior) een afzonderlijk hulpdagboek bijhield en rekeningen voorlegde. Gelet op het kleine aantal leden in de priorij is dit eerder logisch.

Men zou hierbij kunnen gewagen van twee kassen : de centrale kas onder toezicht van de prior en de kas van de administrateur voor de alledaagse uitgaven, deels gespijst uit de centrale kas, deels uit eigen hand. B.v. tussen april en augustus 1668 ontving administrateur Page voor de keuken ruim 59 pond vanwege de prior, doch aangezien zijn onkosten in die periode 84 pond beliepen diende het nadelig saldo achteraf door de prior vereffend⁴⁵. Een strikte scheiding tussen de prior, die in eerste instantie superviseerde en de administrateur die uitvoerde, was er evenwel niet. Uit de journalen van

⁴² *Ibidem*, nr 496.

⁴³ Vgl RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 444 en 496.

⁴⁴ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 486.

⁴⁵ *Ibidem*, nr 486.

Watervliet kan immers worden afgeleid dat de prior ook zelf uitgif voor de keuken of voor andere zaken.

Het logische eindpunt zou de algemene rekening moeten zijn, doch hiervan zijn voor de tweede helft van de 17de eeuw geen exemplaren bewaard.

Het archief bevat daarentegen wel algemene rekeningen uit het prioraat van Leo Cambier (1749-1768). Uit de tweede helft van de 18de eeuw zijn bovendien de series hulpdagboeken van keuken en bakkerij voorhanden⁴⁶. Ook deze stukken geven enige inlichtingen over de organisatie in de priorij.

De rekeningen opgemaakt door de "procurator" Charles Beydens, die hier voor het eerst opduikt, volgen elkander op van bij de aanvang van het prioraat van Cambier (26 oktober 1749) tot 31 december 1759, met uitzondering van de periode 1 november 1752 tot en met 31 oktober 1753. Deze stukken hebben geen vaste registratiewijze, net alsof men experimenteerde en zocht naar de meest geschikte vorm. Inkomsten en uitgaven staan in alle gevallen duidelijk gescheiden, doch telde Beydens in de eerst bewaarde rekening⁴⁷ slechts grote posten (b.v. huisgelden, openbare verkopeningen, cijnznen, etc.) samen, dan schreef hij vanaf de tweede⁴⁸ alle verrichtingen afzonderlijk in chronologische orde op, net als in een journaal, zodanig dat met behulp van de dateringen elke kwitantie van het overeenkomstige rekeningjaar kan worden teruggevonden⁴⁹. De registratiewijze veranderde echter opnieuw in 1753-54⁵⁰, vanaf welk ogenblik enkel nog maandtotalen werden opgetekend. Ook het boekjaar evolueerde binnen dit korte tijdsbestek. Tussen 1749 en 1754 liep dit van 1 november tot en met 31 oktober, terwijl vanaf 1755 voor het kalenderjaar werd gekozen.

De hulpdagboeken van de keuken en de bakkerij bleven eveneens vanaf 1749 bewaard en lopen tot 1765. Inkomsten en uitgaven werden er nauwgezet in genoteerd om maandelijks het saldo te berekenen. Deze stukken werden door steeds dezelfde twee - onbekende - personen bijgehouden.

Er bestond dus in het midden van de 18de eeuw nog steeds een vorm van werkverdeling, zoals ten tijde van Watervliet kon worden vastgesteld, in die zin dat keuken en bakkerij in ieder geval apart werden beheerd. De persoon belast met de keuken ontving, zo blijkt uit zijn hulpdagboeken, wekelijks een bedrag voor zijn onkosten. Deze sommen werden door de "procurator" in rekening gebracht. Een vergelijking met de 17de eeuw is niet helemaal mogelijk, vermits men van Cambier geen journalen bezit, zodat de rol van de prior in deze periode in het duister blijft. Bovendien is er nu ook de procurator, een figuur die weliswaar in het 17de-eeuwse bronnenmateriaal niet

---

⁴⁶ *Ibidem*, nrs 446-477.

⁴⁷ *Ibidem*, nr 505.

⁴⁸ *Ibidem*, nr 506.

⁴⁹ *Ibidem*, nrs 648, 649.

⁵⁰ *Ibidem*, nr 508.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

voorkomt, maar daarom nog niet noodzakelijkerwijze een 18de-eeuwse creatie is. Misschien was hij ook al in de 17de eeuw verantwoordelijk voor de algemene rekeningen.

De momentopnamen van de interne organisatie, die met behulp van de boekhouding worden verkregen, blijven uiteraard wazig. Doch waarschijnlijk zouden deze summiere gegevens kunnen aangevuld worden na een vergelijkend onderzoek van de archieven van de andere Cisterciënzerkloosters.

Voor wie het goederenbezit van de priorij wil bestuderen zijn er eerst en vooral zeven manualen van ontvangen cijzen of pachten beschikbaar⁵¹. Het oudste, sterk beschadigd, dateert van het tweede kwart van de 16de eeuw, terwijl het meest recente door de Franse Domeinadministratie in 1796 werd afgesloten. De gebruiker moet er rekening mee houden dat enkel het laatste manuaal het volledige goederenbezit van het klooster bevat. In de oudere registers wordt nu en dan verwezen naar een "liber magnum" of "grooten bouck"⁵², dat niet tot ons is gekomen. Een onderlinge vergelijking leerde verder dat de structuur van deze manualen identiek bleef van de 16de tot de eerste helft van de 18de eeuw, maar dat onder prior Ludovicus Wauters (1764-1792) een grondige verandering werd doorgevoerd. De oudere indeling was meer bepaald gebaseerd op zowel de ligging van de goederen als op het tijdstip waarop diende betaald (i.c. 25 december of 1 oktober). Door het gelijktijdig hanteren van een geografisch en een chronologisch criterium komen sommige lokaliteiten meer dan eens voor en ontstaat een weinig overzichtelijke structuur⁵³.

Het nieuwe manuaal dat Wauters in 1768 begon, was grondig voorbereid door het opmeten en het in kaart brengen van de bezittingen van het klooster⁵⁴. De stukken die hierbij tot stand kwamen zijn van groot belang voor een studie van het grondbezit van de priorij in de 18de eeuw⁵⁵. De indeling van het nieuwe register, uitsluitend op de ligging van de goederen gebaseerd, is dientengevolge veel overzichtelijker. Telkens staan de afmetingen vermeld en wordt verwezen naar de bijbehorende kaart.

Naast deze registers kan de vorser gebruik maken van de koop- en transportakten uit dit archief, welke door hun talrijke inhoudselementen evenzeer geschikt zijn voor onderzoek buiten het kader van de archiefvormer⁵⁶. De draagwijdte van de oorkondenschat - en de facto van het volledige archief - is in hoofdzaak beperkt tot de driehoek Zomergem - Eeklo

⁵¹ *Ibidem*, nrs 285-288, 291-293.

⁵² *Ibidem*, nr 288, nr 291, f° 38.

⁵³ Zie : M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 38-41.

⁵⁴ RAG, Archief...Waarschoot, nr 293.

⁵⁵ *Ibidem*, nrs 294-296 : staten van de bezittingen van de priorij met landmeterkaarten (1778).

⁵⁶ *Ibidem*, nrs 155-281.

MARC HAEGEMAN

- Lembeke, met Waarschoot als kern en met Kaprijke, Bassevelde en Gent als uitschieters.

Opmerkelijk in dit verband is dat vrij veel oorkonden in dit archief dateren van voor de stichting van de priorij in 1445. Per definitie zijn dit allemaal retroacta, eigendomsbewijzen of transacties van vroegere eigenaars, ook al ontbreekt in sommige gevallen de uiteindelijke aankomsttitel van het klooster en kan de band met dit archief enkel uit de notities "in dorso" worden afgeleid⁵⁷. Wat meteen de mogelijkheden voor onderzoek verruimt. Aan de hand van deze retroacta kan b.v. de accumulatie van grond in de streek door de stichter van de priorij Simon Utenhove in de jaren 1430-40 worden bestudeerd (cf. infra), of de aanwezigheid van andere Gentse poorters (b.v. Roels)⁵⁸ en instellingen (Onze-Lieve Vrouwenbroeders)⁵⁹ opgespoord.

In het kader van de inventarisatie van dit archief werden de oorkonden met het oog op hun ordening geconfronteerd met de hierboven vermelde cijnsboeken. Daaruit kon niet alleen worden afgeleid dat, zoals gezegd, deze registers geen volledig overzicht van het grondbezit bieden, maar dat daarin anderzijds lokaliteiten vermeld staan (Oostwinkel, Ronsele, Ursel) waarvan helemaal geen oorkonden bewaard zijn⁶⁰. Een duidelijke aanwijzing dat de oorkondenschat al evenmin volledig tot ons is gekomen.

Samenvattend kan men stellen dat het priorij-archief hoofdzakelijk het goederenbeheer en zijn verantwoording belicht. Men verneemt daarentegen nauwelijks iets over het kerkelijk leven in het klooster. Het archief bevat wat informatie over de leden van de gemeenschap (naast de reeds aangestipte bronnen zijn er een paar akten van installatie van priors en enkele stukken van uiteenlopende aard met betrekking tot de toelating van religieuzen⁶¹), maar over de uitoefening van de eredienst, over eventuele pastoraten, of over de inrichting van onderwijs⁶² in het klooster, zijn weinig of geen directe bronnen voorhanden. Wel steken een aantal merkwaardige documenten in het archief, die ons over de betrekkingen met andere kloosters - met name Boudelo - inlichten (cf. infra).

Tot slot worden in dit exposé nog een aantal thema's uit de geschiedenis van Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove bekeken. Om te beginnen de oprichting en de incorporatie van de priorij. Zoals hierboven reeds vermeld kan de onderzoeker vrij veel informatie over dit onderwerp in het priorij-archief

---

⁵⁷ Zie : M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 89-90.

⁵⁸ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 189-190.

⁵⁹ *Ibidem*, nrs 197-200, 241.

⁶⁰ M. HAEGEMAN, *Inventaris*, pp 38-39.

⁶¹ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 131-152.

⁶² RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 675-676.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

vinden. Nochtans - of misschien juist daarom - zijn de bestaande bijdragen vrij verwarrend, vooral wat de chronologie betreft. Derhalve lijkt het aangewezen de feiten betreffende de stichting van het klooster hier nog eens op een rijtje te zetten.

De stichting van de Cisterciënzerpriorij Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove in Waarschoot is een duidelijke manifestatie van de heropbloei en tegelijk vernieuwing die het kloosterleven in het algemeen tijdens de late 14de en 15de eeuw in de Nederlanden heeft gekend⁶³. De funderingen van het klooster werden in de jaren 1440 gelegd. De Gentse patriciër Simon Utenhove en zijn vrouw Margriete De Busere besloten in 1444 op hun grond in Waarschoot een kleinschalige religieuze gemeenschap op te richten⁶⁴. Simon Utenhove, gewezen baljuw van Eeklo (1429-1438)⁶⁵ en vermeld als "escuier de cuisine" in de hofordonnantie van hertog Filips de Goede uit 1433⁶⁶, had niet alleen in Waarschoot maar tevens in de naburige parochies Eeklo, Lembeke, Bassevelde en Kaprijke stukken grond en renten geaccumuleerd, welke hij in een later stadium aan de priorij zou overdragen⁶⁷. Filips de Goede amortiseerde de grond in Waarschoot op 24 april 1444⁶⁸, terwijl de bisschop van Doornik zijn fiat aan het initiatief verleende op 20 maart 1445, datum die als de officiële stichtingsdatum kan gelden⁶⁹. Na de incorporatie in de

---

⁶³ Zie : E. PERSOONS, *Oude en nieuwe vormen van religieus leven 1384-1512*, in : *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, IV, Bussum, 1980, pp 396-404; L.J. LEKAI, *De Orde van Cîteaux. Cisterciënsers en Trappisten. Idealen en werkelijkheid*, Abdij Achel, 1980, pp 135-139.

⁶⁴ Op 16 maart 1444 werden door Simon Utenhove en de pastoor van Waarschoot de respectieve plichten en rechten van parochie en priorij vastgelegd (RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 1, f°14-15; nr 677, 16 maart 1443). Moderne auteurs (DE POTTER, CASSIMAN, DE VOS) situeerden deze overeenkomst ten onrechte in 1453, als gevolg van een verkeerde interpretatie van de datum van de akte in het cartularium. In margine werd daar inderdaad door een onbekende hand in potlood "1453" genoteerd.

⁶⁵ J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, 1967, p 625.

⁶⁶ W. PARAVICINI, *Die Hofordnungen Herzog Philips des Guten von Burgund. Edition IV*, in : *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 15, 1987, Sigmaringen, 1988, p 203, nr 177 (met dank aan Marc Boone voor deze bijkomende informatie); vgl. J. VAN ROMPAEY, *op. cit.*, nr XVIII, pp 556-558.

⁶⁷ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 159-164 (Bassevelde); 182-184 (Eeklo-Lembeke); 232 (Kaprijke); 237-240, 242, 243, 245-248, 257 (Waarschoot).

⁶⁸ *Ibidem*, nr 114 (uitgegeven door F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *op. cit.*, pp 78-81). De akte van amortisatie wordt ook in het archief van de Rekenkamer van de hertog bewaard : Archives Départementales du Nord, Rijsel, B 1606, f°240v-241r (met dank aan Marc Boone voor deze bijkomende informatie).

Cisterciënzerorde (1447) namen monniken uit de priorij te Warmond in het graafschap Holland hun intrek in het nieuwe klooster. De overste van Warmond verkreeg in september 1449 het recht op toezicht en visitatie⁷⁰.

Via het klooster van Warmond behoorde Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove tot de zo geheten congregatie van Sibculo, de in de loop van de 15de eeuw steeds talrijker wordende groep priorijen in de Nederlanden die zich, mogelijk geïnspireerd door de Moderne Devotie, kenmerkte door een streven naar een zuiverder religiositeit⁷¹. Wat het klooster te Waarschoot betreft, waren naast de band met Warmond en de eeuwige trouw aan de Regel, vooral de voorkeur voor een kleinschalige gemeenschap en de vrije keuze van de prior in dit opzicht karakteristiek⁷².

Voor zover kon worden nagegaan telde de priorij van Waarschoot doorgaans een zevental monniken, ofschoon dit aantal in minder gunstige tijden tot vier of minder kon dalen⁷³.

Door een beperkt ledental en de vrij gekozen oversten meenden de kloosters zich voldoende te kunnen afschermen van externe invloeden, doch er

⁶⁹ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 112 (uitgegeven door F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *op. cit.*, pp 77-78). Op 24 maart 1445 werden kerk, altaar en kerkhof van de nieuwe priorij door de bisschoppen van Doornik en van Sarepta gewijd : *Ibidem*, nr 113. Moderne auteurs hielden hier geen rekening met de Paasstijl (cf. CASSIMAN, VERHAEGEN).

⁷⁰ Voor de incorporatie zie : RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 1, f°12-13; voor de toekenning van het visitatierecht : *Ibidem*, nr 1, f°19 (uitgegeven door F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *op. cit.*, p 81). De priorij van Warmond of Mariënhaven (bij Leiden, in de huidige provincie Zuid-Holland, Nederland) was zelf een dochterklooster van de abdij van Kempen of Altenkamp/Camp (bij Krefeld, Noordrijn-Westfalen, Duitsland; en niet Kampen in Overijssel, Nederland, zoals gesteld door F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *op. cit.*, p 81 en A. DE VOS, *op. cit.*, p 275). Via Warmond behoorde Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove tot de linie van Morimond, de vierde dochterstichting van Cîteaux, zie : L. H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, II, Mâcon, 1937, kol 3424; M. SCHOENGEN, *Monasticon Batavum*, Verhandelingen der Nederlandse Akademie voor Wetenschappen, afdeling Letterkunde, n.r. XLV, Amsterdam, 1942, p 129.

⁷¹ L.J. LEKAI, *op. cit.*, p 135-139.

⁷² Zie : RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 119.

⁷³ Voor het aantal monniken zie : *Ibidem*, nrs 119, 272, 442. In 1539 was er een prior, een onder-prior, een "kelderwaerder" en 4 andere monniken. In een akte van 1553 is er sprake van een prior, een sub-prior, een "kelderwaerder", een "wijnwaerder" en 3 monniken. Ten tijde van het Calvinistische bewind te Gent (1577-1584) telde de priorij slechts 3 monniken en 2 lekebroeders (Stadsarchief Gent, *reeks 94bis*, nr 12). Op het moment van de opheffing in 1796 werden er 7 monniken, 2 novicen en 4 knechten geteld (RAG, *Schelde departement*, 2180/10, d.d. 22 september 1796). Voor het ledental in de 17de eeuw zie ook verder.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

zijn aanwijzingen dat in Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove dergelijke idealen vrij vlug in de dagdagelijkse realiteit werden uitgehold.

Over de relaties van de priorij met de buitenwereld, en meer bepaald met wereldlijke overheden en andere kloosters is vrij veel in het archief bewaard.

Allereerst stelt men vast dat het klooster in de tweede helft van de 15de eeuw, naar verluidt om het hoofd boven water te houden, zijn grondbezit bestendig heeft uitgebreid⁷⁴, wat evenwel al vroeg aanleiding gaf tot conflicten met de parochie Waarschoot. Reeds in 1486 diende een aantal punten van onenigheid tussen de priorij en de dorpelingen bijgelegd : het lezen van de mis kwam ter sprake, doch in de grond draaide alles rond de voorgehouden fiscale immuniteit. Wrijvingen met de parochie Waarschoot naar aanleiding van de taxatie lopen van dan af aan als een rode draad doorheen de geschiedenis van Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove. In 1486 kregen de monniken nog vrijstelling van heffingen op hun grondbezit, mits ze dat niet meer uitbreidden⁷⁵. Ruim twee eeuwen later werden nog steeds processen voor de Raad van Vlaanderen aanhangig gemaakt betreffende dezelfde problematiek: in die fase bestreed de priorij evenwel niet langer het principe van het bijdragen in de belastingen, maar enkel nog de quota en de basis van de heffing.

Een grondige studie van de procesdossiers ter zake in het priorij-archief bewaard⁷⁶ moet toelaten deze evolutie nauwkeuriger te schetsen. Wanneer werd b.v. de vrijstelling van belasting daadwerkelijk afgeschaft ? Gold dit voor alle soorten belastingen ? Welke argumenten haalden de monniken in de betwistingen aan (canonieke theorieën of meer realistisch zoals het voortbestaan van de gemeenschap) ? In het Gentse Stadsarchief worden een aantal stukken bewaard die deze problematiek in de verhoudingen priorij-stad Gent en priorij-centrale overheid belichten⁷⁷.

---

⁷⁴ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 195, 196, 209-211, 214-216 (verwerving van grond in Eeklo-Lembeke); nrs 258, 261, 263, 264, 268-270 (verwerving van grond in Waarschoot).

⁷⁵ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 416.

⁷⁶ *Ibidem*, nrs 416-419, 422-425, 428-430. Voor de processen uit de late 17de en 18de eeuw zal de onderzoeker er goed aan doen het memorieboek van de priorij te consulteren (*Ibidem*, nr 678). Met de notities van de priors over het verloop van sommige geschillen kan de chronologie van de dikwijls uitermate complexe processen worden gereconstrueerd. In dit verband zullen ook de registers der boekhouding hulp bieden (*Ibidem*, nrs 490-495, 499, 500). Voor de processen gevoerd voor de Raad van Vlaanderen kan terloops verwezen worden naar het archief van deze instelling (zie : J. BUNTINX, *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen*, 7 dln, Brussel, 1964-1977).

⁷⁷ Stadsarchief Gent, *Archief van de Priorij van Waarschoot*, reeks XIII, nrs 2, 3, 5-11, 13.

MARC HAEGEMAN

Daarnaast werd de autonomie van de priorij aangetast door het verdwijnen van het principe der vrije keuze van de prior. Judocus Van der Cruyken benadrukte in zijn kroniek dat in 1530 de nieuwe prior Jacob De Draeyere (1530-1551) niet zoals naar goede gewoonte door het convent, maar door de generaal-overste van de Orde werd verkozen, met de bekrachtiging door de keizer⁷⁸.

Dit feit hield voor Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove nog in een andere zin verregaande consequenties in, vermits met deze benoeming een geestelijke uit de abdij van Boudelo zijn intrede had gedaan⁷⁹. Het overlopen van de lijst van priors aangelegd door De Vos in het Monasticon maakt niet alleen duidelijk dat de abdij van Boudelo vanaf 1530 tot 1628 het priorschap van Waarschoot wist te monopoliseren, maar laat bovendien veronderstellen dat dit met de medewerking, zo niet met de instemming van de centrale overheid gebeurde⁸⁰.

Jacob De Draeyere werd reeds voorgesteld. Wanneer in 1551 de opvolging werd betwist, dan was het Frans De Winter (1551-1556), de kandidaat gesteund door de centrale overheid, die het haalde. Toevallig of niet was ook hij een monnik uit Boudelo. Zijn opvolger Jan Van Nieulande (1556-1559) werd prior nadat de abt van Boudelo en een raadsheer van de Raad van Vlaanderen de priorij hadden bezocht. Andreas Coymans, prior van 1561 tot 1571, kwam uit Boudelo en werd benoemd door de vorst. In 1571 waren de twee kandidaten die zich voor de opvolging aandienden geestelijken in Boudelo, doch het ware hoogst onwaarschijnlijk geweest dat Filiep De Steercke (1572-1587) niet was benoemd : zijn vader was thesaurier van de Orde van het Gulden Vlies, een van zijn broers was griffier in de Rekenkamer, een ander was baljuw van het Oudburg, en zijn schoonbroer was raadsheer in de Raad van Vlaanderen⁸¹.

De connectie liep nog verder, zelfs na het Calvinistische intermezzo te Gent (1577-1584), tijdens hetwelk zowel de abdij van Boudelo als de priorij van Waarschoot droeve tijden hebben gekend⁸². Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove was zo goed als met de grond gelijk gemaakt en na het overlijden van prior De Steercke in 1587 verkreeg, bij ontstentenis van een opvolger, de abt van Boudelo van Filips II het beheer over de goederen van de geruïneerde priorij, met de bedoeling ze opnieuw te doen bloeien⁸³. Wanneer in 1595 uiteindelijk

---

⁷⁸ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 677, f°10.

⁷⁹ Prior De Draeyere had in 1510 in Boudelo geprofest en werd in 1551 abt verkozen (G. ASAERT, *Abbaye de Baudelo à Sinaai-Waas, puis à Gand*, in *Monasticon belge*, VII, Province de la Flandre Orientale, vol 3, Liège, 1980, p 259).

⁸⁰ A. DE VOS, *op. cit.*, pp 277-280.

⁸¹ *Ibidem*, p 278.

⁸² V. FRIS, *Histoire de Gand*, Bruxelles, 1913, pp 226-227.

⁸³ C. VLEESCHAUWERS, *op. cit.*, nr 1146, p 797 (29 april 1588).

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

toch een prior werd benoemd, dan was dit Willem (Guilielmus) De Castillo, een vertrouweling van de abt van Boudelo. Vanaf 1600 cumuleerde De Castillo zijn priorschap met de functie van coadjutor en vanaf 1610 zelfs met die van abt van Boudelo, hetgeen uiteraard vragen doet rijzen bij het plichtsbesef van dit individu. Zijn opvolgers in Waarschoot Filips Boonen (1619-1621) en Jacob Van der Beke (1622-1628) waren eveneens uit Boudelo gerecruteerd en garandeerden dat deze situatie van quasi-incorporatie nog een tijdlang voortduurde⁸⁴.

Voor Judocus Van der Cruyken, de prior-historicus was er inderdaad op dit punt geen twijfel mogelijk : de abdij van Boudelo stuurde in de decennia na de vernieling door de Gentse "geuzen" (1578 en 1580) doelbewust aan op een inlijving van de zieltogende priorij. Van zijn hand is in het priorij-archief een nota bewaard gebleven⁸⁵, waarin hij op vrij directe wijze de nadelen van de nauwe band die tussen de priorij en Boudelo was gegroeid op een rijtje zette. De reden waarom Van der Cruyken hieraan zo zwaar tilde moet worden gezocht in het feit dat Boudelo in zijn tijd (1695-1706) nog steeds op Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove aasde. Dat de prior, kennelijk op het einde van zijn dagen, moest vaststellen dat er onder zijn kloosterlingen een strekking was gegroeid die hem niet vlug genoeg kon zien verdwijnen om hem door iemand van Boudelo te vervangen, gaf deze kwestie een wel heel dramatische klank. Een uiterst subjectief betoog dus, dat echter voor een deel steunt op verloren gegane documenten en nog meer op een goede brok gezond verstand.

Het staat vast dat de benoeming van geestelijken uit Boudelo tot prior van Waarschoot uiteindelijk gepaard ging met de overdracht van het visitatierecht op deze abdij. Nog in 1553 visiteerde de prior van Warmond Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove⁸⁶, doch in 1561 werd Jacob De Draeyere, toen abt van Boudelo, met deze taak belast⁸⁷. De tijd van de congregatie van Sibculo was definitief voorbij.

Door de monopolisering van het priorschap tijdens de 16de eeuw zouden de abten van Boudelo zich bovendien steeds meer beschouwd hebben als effectieve oversten van de kleine priorij, wat door Van der Cruyken onmogelijk werd geacht, gezien de verschillende filiaties van de beide kloosters⁸⁸. Een argument dat de abt van Boudelo er echter in 1572 niet van weerhield om zich in zijn aanstellingsakte van De Steercke als "abbas

---

⁸⁴ A. DE VOS, *op. cit.*, pp 279-280. Voor De Castillo, zie : G. ASAERT, *op. cit.*, pp 260-262.

⁸⁵ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 135. Deze nota dateert oorspronkelijk van 1704; het bewaarde stuk is een afschrift uit ca. 1706.

⁸⁶ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 117.

⁸⁷ C. VLEESCHAUWERS, *op. cit.*, nr 1100 (3 september 1561).

⁸⁸ Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove ging zoals gezegd terug op Cîteaux, terwijl Boudelo tot de filiatie van Clairvaux behoorde (*Ibidem*, nr 135).

MARC HAEGEMAN

monasterii de Baudeloo ordinis cisterciensis, monasterii de Waarschoot superior" bekend te maken⁸⁹.

De crisis op het einde der 16de eeuw zou, steeds volgens de prior-historicus, voor de abdij van Boudelo het teken zijn geweest om de teugels nog strakker aan te halen. Van der Cruycken was ervan overtuigd dat Boudelo, zoals bekend belast met de heropbouw van Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove, het snode plan had beraamd om door een danig wanbeheer de onleefbaarheid van de priorij als zelfstandige gemeenschap in het daglicht te stellen, ten einde tot de incorporatie te kunnen overgaan. Wellicht deed Van der Cruycken in het vuur van zijn betoog de waarheid geweld aan door prior De Steercke alleen verantwoordelijk te stellen voor de schuldenlast van het klooster en niet de confiscatie en vernielingen door de Gentse Calvinisten in rekening te brengen. Maar dat het beheer van Boudelo achteraf, op zijn minst, te wensen overliet, lijkt wel vast te staan. De Castillo en zijn opvolgers Boonen en Van der Beke zouden het niet eens nodig geacht hebben om in Waarschoot zelf te verblijven - gelet op de cumulatie van de eerstgenoemde was dit ook niet mogelijk - en systematisch de inkomsten van de priorij met die van Boudelo verward hebben. Misschien kan de vermenging van archivalia van de beide kloosters uit deze periode nog het best deze beweringen van Van der Cruycken hard maken⁹⁰.

Een rekening van prior Filips Boonen b.v. stak tot vrij recent in het archief van de abdij van Boudelo⁹¹. Dit voor de periode in kwestie unieke document werpt enig licht op de wijze waarop Boudelo de administratie van het klooster te Waarschoot aanpakte. In een eerste post van de inkomsten noteerde Boonen "dat in voorgaende jaeren des voorseits scoosters goedren [Waarschoot] bij laste van mijn heer den prelaet van Baudeloo geadministreert zijn geweest bij jonker Jan De Castille, neve van den voorseiden heer prelaet, die mets zijn sober gestaethede wel heeft ontfanghen maer gheen ghelt overgetelt (...)". Van der Cruycken citeert in zijn nota uit een rekening van prior Van der Beke de volgende passage : "dienvolghende heeft heer Philippus Van Boonem onsen predecesseur, ghepromoveert wesende tot prior van het

---

⁸⁹ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 135. Over de juridische gronden van deze titulatuur kan men zich terecht vragen stellen. Wel werd de abt in 1569 als "Commissarius Ordinis generalis" in de Nederlanden voorgesteld en belaste men hem in 1575 met het herstel van de priorij van Sibculo (G. ASAERT, *op. cit.*, pp 259-260).

⁹⁰ RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 98, 137, 504 werden in 1984 uit het archief van de abdij van Boudelo in het priorij-archief ingevoegd.

⁹¹ *Ibidem*, nr 504 : rekening van prior Boonen, 1 januari 1619-7 november 1621.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

clooster van Pieter Pots tot Antwerpen⁹², in onse handen ghelevert alle de boecken, brieven ende munimenten den voorn. clooster van Waarschoot angaende, nemaer heeft niet ghegheven eenigh gelt, affirmerende datter geen en was⁹³. Dit is des te merkwaardiger, wanneer men vaststelt dat de rekening van prior Boonen met een positief saldo van ongeveer 206 pond werd afgesloten⁹⁴.

Waar gingen de inkomsten van de priorij dan naar toe? Van der Cruycen geeft het antwoord door enkele uittreksels uit de rekening van Van der Beke aan te halen, waaruit duidelijk blijkt dat de inkomsten aan persoonlijke onkosten of aan de abdij van Boudelo werden besteed.

Het voornemen van De Castillo in 1609 om de priorij daadwerkelijk bij zijn abdij in te lijven zou niet alleen op het verzet van de parochie Waarschoot zijn gestuit, maar tevens in Rome geen goedkeuring hebben gevonden⁹⁵.

Achteraf beschouwd was 1609 een keerpunt in de verhouding Waarschoot-Boudelo. Op het voornemen van De Castillo volgde een onderzoek dat aldus Van der Cruycen ruim negen jaar in beslag nam en kennelijk meteen ook de kerkelijke hiërarchie bewust maakte van hetgeen er zich te Waarschoot afspeelde. In zoverre dat na het overlijden van prior Van der Beke (1628) - de laatste Boudelo-prior voor bijna een eeuw - de vicaris-generaal van de Zuidelijke Nederlanden er bij de landvoogdes op aandrang een geestelijke uit de abdij van Ten Duinen voor het vacante ambt te benoemen, mits hij ook daadwerkelijk in de priorij zijn intrek nam en enkele monniken meebracht om de gemeenschap aldaar nieuw leven in te blazen⁹⁶.

Deze benoeming en de opeenvolgende prioraten van geestelijken die niet uit Boudelo afkomstig waren (Theodoor Pybes, Judocus Du Corron, Jan Watervliet, Jan Richart en Judocus Van der Cruycen werden hetzij uit Ten Duinen, hetzij uit de priorij zelf gerecruteerd) luidden volgens Judocus Van der Cruycen een periode van herstel in na het wanbeheer van de laatste decennia. De abten van Boudelo behielden ongetwijfeld veel invloed in de organisatie van het kerkelijk leven in Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove⁹⁷, in die mate zelfs dat ze in het begin van de 18de eeuw opnieuw vat kregen op het

---

⁹² Het Sint-Salvatorclooster te Antwerpen, gesticht door Pieter Pot in 1446. Filips Boonen werd in 1628 tevens coadjutor in Boudelo (A. DE VOS, *op. cit.*, p 280).

⁹³ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 135.

⁹⁴ *Ibidem*, nr 504.

⁹⁵ *Ibidem*, nr 135; nr 677, f°13.

⁹⁶ *Ibidem*, nr 135. Vgl J. VAN STATEN, *Theodorus Pybes. Monnik van Ter Duinen (1583-1632)*, in : Cîteaux in de Nederlanden, V, 1954, pp 261-262.

⁹⁷ G. ASAERT, *Abbaye de Boudelo à Sinaai-Waas, puis à Gand*, in *Monasticon belge*, VII, Province de la Flandre Orientale, vol 3, Liège, 1980, pp 263-265.

MARC HAEGEMAN

priorschap (Andreas Goethals, Leo De Mahieu en Leo Cambier)⁹⁸. Ofschoon bij iemand als Van der Cruycken nog duidelijk de vrees leefde dat een Boudelo-prior een herhaling van de moeilijkheden uit het begin van de 17de eeuw zou betekend hebben, was er blijkbaar van incorporatie helemaal geen sprake meer.

Deze minder bekende episode uit de geschiedenis van de priorij van Waarschoot roept nog enkele vragen op. Meer bepaald wat het subjectieve betoog van Van der Cruycken betreft. Strookt zijn zwart-wit voorstelling van de feiten met de werkelijkheid of dikte hij zijn verhaal aan als reactie op de gebeurtenissen in de priorij in zijn eigen tijd? Indien Boudelo moedwillig het beheer van de priorij verwaarloosde met het oog op een incorporatie, wat verklaart dan deze houding? Volstaat het om de benarde situatie van de abdij op het einde der 16de eeuw in herinnering te brengen⁹⁹?

Naast de getuigenis van prior Van der Cruycken versterkt het grotere aantal archiefstukken, waarover de onderzoeker vanaf ca. 1650 kan beschikken, de indruk dat door het verdwijnen van Boudelo-priors voor Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove inderdaad een periode van herstel, zelfs bloei aanbrak, in fel contrast met de voorafgaande "duistere" jaren. Uit de nu voorhanden boekhouding en cijnsboeken werpen de 17de-eeuwse priors Watervliet, Richart en Van der Cruycken zich als nauwgezette beheerders op. De talrijke ingekomen brieven, de archivalia betreffende de Staten van Vlaanderen¹⁰⁰, betreffende de organisatie van onderricht in de filosofie en de theologie door de monniken¹⁰¹, het initiatief tot het schrijven van de geschiedenis van het klooster, zijn stuk voor stuk getuigen van hun veelzijdigheid, vitaliteit en brede intellectuele vorming.

Weerspiegelt deze kwantitatieve groei van het archief inderdaad een efficiëntere administratie en een diversificatie van de activiteiten in de priorij, zodat ook in Waarschoot van een heropleving kan gesproken worden¹⁰², of is dit een valse indruk en het resultaat van toevallige bewaring? Beperken we ons hier tot een aantal bedenkingen.

Allereerst met betrekking tot de kwestie die de verhouding Waarschoot-Boudelo had beheerst: kon Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove zich als zelfstandige

---

⁹⁸ A. DE VOS, *op. cit.*, pp 280-285.

⁹⁹ G. ASAERT, *op. cit.*, p 260.

¹⁰⁰ Zie : M. HAEGEMAN, *op. cit.*, p 169 : Archief van de prior van Waarschoot als vertegenwoordiger van de geestelijke stand. Zie ook : *Dagh-register van alle de gedenckweirdige saecken voorengewallen in de vergaderinghe der Staeten van Vlaenderen...*, (1780-1789), bijgehouden door prior Ludovicus Wauters (1768-1792), Rijksuniversiteit Gent, Centrale Bibliotheek, Hs. 3796.

¹⁰¹ RAG, *Archief... Waarschoot*, nr 677, f°20; nrs 675-676.

¹⁰² E. PERSOONS, *Panorama van de reguliere clerus in de 17de eeuw*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, VIII, Bussum, 1979, pp 383-384.

HET ARCHIEF VAN DE PRIORIJ TEN HOVE TE WAARSCHOOT

gemeenschap handhaven? Boudelo beweerde van niet; Van der Cruycken was ervan overtuigd dat dit wel kon, indien het beheer maar ernstig werd opgevat, wat onder zijn onmiddellijke voorgangers ook was gebeurd¹⁰³. Toch blijkt hij een detail te vergeten. Toen Van der Cruycken zijn anti-Boudelo nota schreef, was de priorij al ruim vijftig jaar in Gent ondergebracht. In het geïsoleerde Waarschoot was een kloostergemeenschap inderdaad niet langer leefbaar. Het herhaalde bezoek van de Gentse Calvinisten had dit genoegzaam aangetoond. Het voorbeeld van Boudelo en andere kloosters werd uiteindelijk door Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove gevolgd; in 1650, onder prior Watervliet, verlieten de monniken de "dangereuse plaetse" en verhuisden naar de uitgebreide refuge binnen de muren van Gent, waar ze nog tot 1663 moesten wachten vooraleer alle betrokken overheden met de nieuwe situatie hadden ingestemd¹⁰⁴. In zoverre was de houding van de Boudelo-priors toch realistisch geweest.

Uiteraard kunnen de reeds vermelde wrijvingen met wereldlijke overheden naar aanleiding van de taxatie van de priorij met dit vraagstuk in verband worden gebracht. Het is een te onderzoeken hypothese of het voortdurend beknibbelen van de quota, het steeds herhaalde beroep op de bedreigde leefbaarheid van de gemeenschap en op de beperkte mogelijkheden van het "temporel" door de monniken meer dan slechts ongegronde pogingen en loze argumenteringen waren om aan de belastingen te ontsnappen. Voor de 17de eeuw bleven zoals bekend geen algemene rekeningen bewaard, doch een studie van de overige boekhouding uit deze periode zou wellicht aanwijzingen kunnen verschaffen.

Er dient vervolgens opgemerkt dat het aantal kloosterlingen in sommige periodes van de 17de en 18de eeuw beduidend laag was, wat rekening gehouden met de algemene tendens¹⁰⁵ al evenmin als een teken van bloei kan beschouwd worden. In 1672 b.v. telde de priorij 4 monniken en Van der Cruycken heeft het in zijn nota van 1706 over slechts 3 geestelijken¹⁰⁶.

Blijkbaar waren ze toch met genoeg om onderling te ruziën. In die mate zelfs dat Van der Cruycken op het einde van zijn priorschap van factievorming kon gewagen. De interne verdeeldheid had een hoogtepunt bereikt in 1676 toen monnik Frans Van Ravenbroek na prior Richart van Jansenisme te hebben beschuldigd een tijdlang het beheer over het klooster in handen

---

¹⁰³ RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 135.

¹⁰⁴ *Ibidem*, nr 118; zie ook : nr 677, f°16-17. Vgl F. DE POTTER en J. BROECKAERT, *op. cit.*, pp 90-93. Over het toevluchtshuis van de priorij in Gent, gesitueerd tussen de Stoppelstraat en de Iepenstraat, zie : P. VERHAEGEN, *Le Prieuré gantois*, pp 6-10 (weliswaar met voorzichtigheid te hanteren).

¹⁰⁵ E. PERSOONS, *De reguliere clerus : een statistische benadering*, in : *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, IX, Bussum, 1980, pp 391-392.

¹⁰⁶ A. DE VOS, *op. cit.*, p 282 (1672); RAG, *Archief...Waarschoot*, nr 135 (1706).

MARC HAEGEMAN

kreeg¹⁰⁷. Ook onder de opvolger van Van der Cruycken, Andreas Goethals (1706-1719) was de sfeer in de priorij niet altijd even sereen. Naar verluidt leidden Goethals pogingen om de kloostertucht te doen eerbiedigen tot beschuldigingen van machtsmisbruik¹⁰⁸. Goethals was zoals bekend een geestelijke uit Boudelo en het is te onderzoeken of de aantijgingen door monnik Gillis Van den Brande geen naweeën waren van de rivaliteit tussen Onze-Lieve-Vrouw Ten Hove en Boudelo.

Het archief van de priorij van Waarschoot heeft ongetwijfeld nog mogelijkheden voor historisch onderzoek. Algemeen moet worden toegegeven dat het te fragmentair bewaarde bronnenmateriaal geen onderzoek over langdurige periodes toelaat. De eerste 150 jaar van de kloostergeschiedenis blijft een vrij duistere periode. Vanaf de 17de eeuw echter, een tijdstip dat toevallig of niet samenvalt met het verdwijnen van de Boudelo-priors, zijn voldoende mogelijkheden voorhanden om een aantal momentopnamen uit de geschiedenis uit te werken. De betrekkingen met de wereldlijke overheid b.v. kunnen nog worden uitgediept, evenals de verhouding tot andere kloosters, inz. Boudelo. De relatie Waarschoot-Boudelo tijdens de late 16de-vroege 17de eeuw kwam hierboven wat uitvoeriger aan bod, doch het ware interessant de lijn door te trekken en deze problematiek te confronteren met de interne spanningen in de priorij tijdens de laatste decennia van de 17de eeuw. De nog quasi maagdelijke briefwisseling van de priors zou alleszins in het onderzoek moeten betrokken worden.

Het archief bevat voldoende materiaal voor een poging tot reconstructie van het grondbezit van het klooster, vooral in de 18de eeuw. Ook over het kloosterleven zelf is men nog niet uitgepraat. De boekhouding en andermaal de ingekomen brieven zullen op dit vlak hun dienst bewijzen.

De charters en de boekhouding bieden tenslotte stof voor onderzoek buiten het kader van de archiefvormer.

De eerder slordige inventarisatie van het priorij-archief uit de late 19de eeuw was weinig gebruiksvriendelijk en in geen geval bevorderlijk voor het onderzoek. Hopelijk heeft de herinventarisatie van 1990 hieraan verholpen.

---

¹⁰⁷ Zie : L. CEYSSENS, *art. cit.*; Frans Van Ravenbroek, die zich door de laatste priorverkiezingen gepasseerd voelde, werd tijdens de afwezigheid van de prior belast met het goederenbeheer van het klooster (1676-1677), zoals blijkt uit : RAG, *Archief...Waarschoot*, nrs 489, 500.

¹⁰⁸ A. DE VOS, *op. cit.*, p 284.